Bolalar musiqa va san’at maktablarida solfedjio darlarining malakaviy talablari

Axmedova Nilufar Asqarjon qizi.

Jomboy tuman 10 son BMSM Musiqa Nazariya o’qituvchisi

niluchka32@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada bolalar musiqa va san’at maktablari o‘quvchilarining musiqiy-nazariy tayyorgarligiga qo‘yiladigan malakaviy talablar hamda ularni amalga oshirishda solfedjio fanining o‘rni tahlil qilingan. Lad-tonallikni anglash, intonatsion aniqlik, ritm va metrni his etish, musiqiy diktant, garmonik eshituv, musiqiy xotira va asarni tahlil qilish ko‘nikmalariga qo‘yiladigan talablar bosqichma-bosqich yoritilgan. E.Jak-Dalkroz evritmika metodining kinestetik idrokka asoslangan imkoniyatlari ochib berilgan. Solfedjio darslarida qo‘llaniladigan samarali metodik yondashuvlar hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish yo‘llari asoslangan.

Kalit so‘zlar: solfedjio, malakaviy talablar, musiqiy-nazariy bilim, musiqiy eshituv, lad-tonallik, intonatsiya, ritm, musiqiy diktant, evritmika, kinestetik idrok.

Аннотация. В статье анализируются квалификационные требования к музыкально-теоретической подготовке учащихся детских школ музыки и искусств и роль сольфеджио в их реализации. Рассматриваются требования к ладотональному слуху, интонационной точности, чувству ритма, музыкальному диктанту, гармоническому слуху и музыкальной памяти. Раскрываются возможности метода ритмики Э.Жак-Далькроза, основанного на кинестетическом восприятии, и эффективные методические подходы к урокам сольфеджио.

Ключевые слова: сольфеджио, квалификационные требования, музыкальный слух, ладотональность, интонация, ритм, музыкальный диктант, ритмика.

Abstract. The article analyzes the qualification requirements for the music-theoretical training of pupils of children’s music and art schools and the role of solfeggio in meeting them. Requirements for modal-tonal hearing, intonation accuracy, sense of rhythm, musical dictation, harmonic hearing and musical memory are examined. The potential of E.Jaques-Dalcroze’s eurhythmics, based on kinesthetic perception, and effective methodological approaches to solfeggio lessons are described.

Keywords: solfeggio, qualification requirements, musical hearing, modal-tonal system, intonation, rhythm, musical dictation, eurhythmics.

Kirish. Mamlakatimizda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro mezonlar asosida rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning iste’dodini ro‘yobga chiqarish va madaniyat-san’at sohasini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qayd etilgan [1]. Bu jarayonda ixtisoslashgan ta’lim muassasalari, xususan bolalar musiqa va san’at maktablari faoliyatini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bolalar musiqa va san’at maktablarida nazariy va amaliy fanlarning uzviyligi o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Solfedjio fani esa musiqiy-nazariy bilimlarni amaliy ijrochilik ko‘nikmalari bilan bog‘lovchi tayanch fan sifatida namoyon bo‘ladi. U o‘quvchilarda musiqani ongli idrok etish, tahlil qilish va mustaqil musiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Solfedjio fanini o‘qitish metodikasi va musiqa savodi masalalari N.Rajabova, O.Azizov, I.Hamroyev, M.Hakimov, Z.Karimova kabi o‘zbek tadqiqotchilari tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, N.Rajabovaning “Solfedjio” darsligi milliy musiqa namunalari asosida tuzilganligi bilan ahamiyatlidir [3]. O.Ibrohimov va R.Yunusov darsligida musiqani tahlil qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratilgan [4]. S.Matyoqubovaning qo‘llanmasi esa ritmik sezgini shakllantirishda muhim metodik manba hisoblanadi [5]. Xorijiy tajribada N.Laduxinning bir ovozli solfedjio bo‘yicha qo‘llanmasi [6], B.Kalmikov va G.Fridkinning metodik ishlari [7] musiqiy eshituvni rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, malakaviy talablarni yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqish va ularni amalga oshirishning zamonaviy metodik yo‘llarini aniqlash hali ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Asosiy qism. Solfedjio (italyancha *solfeggio* – “notalar, musiqa belgilari, gamma”) musiqiy eshituv malakasini yuksaltirish va notaga qarab tez o‘qishni o‘rganish uchun o‘tkaziladigan vokal mashq hisoblanadi [2, 320-b.]. Solfedjio darslari musiqiy eshituv, nota savodxonligi va nazariy bilimlarni amaliy kuylash orqali shakllantirishga qaratilgan o‘quv fanidir. Unda o‘quvchilar musiqiy diktant yozishni, mashqlarni nota nomini aytib kuylashni, tovush balandligi, lad, interval, akkord, ritm, metr va tonallik kabi tushunchalarni amaliy mashqlar asosida o‘zlashtiradilar.

Fanning o‘ziga xos jihati shundaki, murakkab nazariy tushunchalar kuylash, eshitish va yozish jarayonida amaliy jihatdan mustahkamlanadi. Natijada bilim ko‘nikmaga, ko‘nikma esa barqaror malakaga aylanadi. Bunda o‘quvchi musiqa savodining elementar asoslarini puxta egallashi talab etiladi: nota yozuvi, skripka va bas kalitlari, tovushlarning nomlanishi, davomiyligi, pauzalar, o‘lchov va takt.

Malakaviy talablarning muhim yo‘nalishlaridan biri lad va tonallikni anglashdir. O‘quvchilar major va minor ladlarning tuzilishini, tonika, subdominanta va dominanta funksiyalarini bilishlari lozim. Ular gamma va arpedjiolarni kuylash, intervallarni eshitib aniqlash hamda akkordlarni farqlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari kerak. Toza kuylash, intervallarni sof ijro etish va lad markazini his etish o‘quvchi musiqiy saviyasining asosiy mezonlaridan biridir. Ayniqsa, barqaror va beqaror tovushlarning o‘zaro tortishuvini anglash ichki eshituvni rivojlantiradi.

Ritm (yunoncha *rythmos* – bir tekis oqim) musiqa asaridagi tovushlarning uzun-qisqaligi jihatidan o‘zaro munosabatini anglatadi [2, 285-b.]. O‘quvchilar 2/4, 3/4, 4/4 o‘lchovidagi kuylarni to‘g‘ri taktlash, sodda sinkopa va nuqtali ritmlarni bajarish, ritmik diktant yozish malakasiga ega bo‘lishlari zarur [5]. Bu jarayonda XX asr boshlarida shveytsariyalik pedagog E.Jak-Dalkroz tomonidan yaratilgan evritmika metodi alohida ahamiyat kasb etadi. Metodning asosiy g‘oyasi musiqani nafaqat eshitish, balki tana harakati orqali his etish va idrok qilishdir. O‘quvchi murakkab ritmik tuzilmani avval harakat bilan his etadi, so‘ngra uni nota yozuvida anglaydi. Solfedjio darslarida bu metod quyidagi natijalarni beradi: ritm sezgisining tabiiy shakllanishi; musiqiy xotiraning mustahkamlanishi; intonatsion aniqlikning oshishi; musiqiy tafakkurning faol va ijodiy rivojlanishi; nazariy bilimlarning amaliy faoliyat bilan integratsiyasi. Metodning samaradorligi bolalarning kinestetik idroki bilan izohlanadi. Kinestetik idrok – bolaning harakat, mushaklar zo‘riqishi va tana holati orqali axborotni qabul qilish va anglash jarayonidir. 6–12 yoshli bolalar harakat qilib, amalda bajarib va tana orqali his etib tezroq o‘rganadilar. Shu sababli ritmni qadam tashlab his qilish, o‘lchovni qo‘l harakati bilan ko‘rsatish, kuchli va kuchsiz hissalarni tana plastikasida ifodalash og‘zaki tushuntirishdan samaraliroq bo‘ladi.

Diktant ritmik, melodik va garmonik shaklda yozilishi mumkin [2, 211-b.]. U o‘quvchining eshituv xotirasi, diqqati va musiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Musiqiy xotira – eshitilgan kuy yoki ritmik tuzilmani ongda saqlab, qayta tiklay olish qobiliyatidir. U qisqa melodik iboralarni eslab kuylash, ularni boshqa tonallikka ko‘chirish (transpozitsiya) va ritmik namunalarni takrorlash orqali mustahkamlanadi.

O‘quvchilardan uch tovushli akkordlar, ularning aylanmalari va oddiy kadensiyalarni eshitib aniqlash va kuylash talab etiladi. Yuqori sinflarda dominantseptakkord va uning yechilishi, akkordlar ketma-ketligini tahlil qilish vazifalari qo‘yiladi [7]. O‘quvchi asarning tonalligi, o‘lchovi, shakli va lad xususiyatini aniqlay olishi, intonatsion yadrosini topa bilishi lozim. Xalq kuylarining lad xususiyatlari, ikki va uch qismli shakl, repriza tushunchalari bosqichma-bosqich o‘rgatiladi [3].

Malakaviy talablar o‘quvchilardan notaga qarab to‘g‘ri va ifodali kuylashni talab etadi. Mashq va kuylarni turli tonalliklarga ko‘chirish, bir va ikki ovozli kuylash, akkordlarni garmonik ketma-ketlikda ijro etish hamda polifonik tuzilmalarni solfedjiolash ko‘nikmalari bosqichma-bosqich shakllantiriladi [7]. Jamoa bo‘lib kuylash va ansamblda ijro etish o‘quvchida o‘z ovozini boshqa ovozlar bilan uyg‘unlashtirish, ritmik va intonatsion birlikni saqlash malakasini rivojlantiradi. Bu malakalar kelgusida xor, ansambl va cholg‘u ijrochiligi fanlarini muvaffaqiyatli o‘zlashtirishga zamin yaratadi. Malakaviy talablarni amalga oshirishda quyidagi yondashuvlar ta’lim sifatini oshiradi [8]: Solfedjiolab kuylash – notalarni o‘qish va kuylash orqali tonallik, ritm va dinamik belgilarni mustahkamlash. Musiqani tinglash va tahlil qilish – asarning tuzilishi, tempi, ritmi va garmoniyasini aniqlash. Ritmik harakatlar – musiqiy ritmni raqs va tana harakatlari orqali his etish. Musiqiy didaktik o‘yinlar – o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va interaktiv o‘rganish. Improvizatsiya – bilimlarni ijodiy faoliyatda qo‘llash va musiqa yaratish jarayoniga jalb etish.

Zamonaviy sharoitda elektron o‘quv vositalari, interaktiv dasturlar va mobil ilovalardan foydalanish nota savodxonligini tez o‘zlashtirishga yordam beradi [8]. Multimedia resurslari asosida asarlarni video shaklida tahlil qilish o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi. Milliy musiqa namunalari, maqom va zamonaviy bastakorlar asarlarini nota orqali o‘qish va kuylash esa o‘quvchilarda musiqiy madaniyatni shakllantiradi [4].

Xulosa. Bolalar musiqa va san’at maktablari o‘quvchilarining musiqiy-nazariy bilimlariga qo‘yiladigan malakaviy talablar kompleks xarakterga ega. Ular musiqiy eshituv, ritmik sezgi, lad-garmonik tafakkur, musiqiy xotira, tahliliy fikrlash va ijodiy yondashuvni yagona tizimda rivojlantirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “«O‘zbekiston – 2030» strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. – 2023-yil 11-sentabr.
2. Akbarov I.A. Musiqa lug‘ati. – T.: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987. – 448 b.
3. Rajabova N. Solfedjio. – T.: Sharq, 2004. – 176 b.
4. Ibrohimov O., Yunusov R. Solfedjio. – T., 2004.
5. Matyoqubova S. Solfedjio darslarida ritm mashqlari. – T., 2009.
6. Ладухин Н. Одноголосное сольфеджио. – М., 1998. – 147 с.
7. Калмыков Б., Фридкин Г. Сольфеджио. – М., 1984.
8. Davronova G.M. Musiqa o‘qitish texnologiyalari va loyihalash. – Samarqand, 2019.